

звернення до можливості формувати художньо-мистецькі знання під час підготовки учителів початкових класів відкриває перспективу, можливість глибшого обґрунтування навчально-виховної діяльності.

Література

1. Левчук Л.Т., Оніщенко О.І. Основи естетики: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Вища школа, 2006. – 271с.
2. Поліщук О.П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2007. – 208 с.
3. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
4. Чечель Н.П. Повертаючи стиль: філософсько-антропологічний дискурс української видовищної і драматичної культури від початків до XVIII ст. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 240 с.
5. Шейко В.М., Богуцький Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.): Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 592 с.
6. Fischer-Lichte Erika. Theatre and the Civilizing Process // Interpreting the Theatrical Past : Essays in the Historiography of Performance. – Iowa City : University of Iowa Press, 1989. – s.19-20.

ГАЛИНА БОНДАРЧУК

Україна, Київський міський педагогічний

Університет імені Б.Д.Грінченка

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена проблемі формування готовності до соціалізації молодшого школяра; визначено параметри (особистісний; соціально-груповий; політично-правовий; екологічний; економічний; універсальний), за якими здійснюються основні напрямки соціалізації учнів початкових класів.

Ключові слова: соціалізація, професійна підготовка, педагогічна освіта, інноваційні перетворення, нововведення, компетентнісний підхід, адаптація, соціальний розвиток, інтеграція, освітнє середовище.

Статья посвящена проблеме формирования готовности к социализации младшего школьника; определены параметры (личностный; социально-групповой; политico-правовой; экологический; экономический; универсальный), по которым осуществляются основные направления социализации учащихся начальных классов.

Ключевые слова: социализация, профессиональная подготовка, педагогическое образование, инновационные преобразования, нововведения, компетентнисный подход, адаптация, социальное развитие, интеграция, образовательная среда.

Завдання підготовки вчителя нового типу, який поєднує в собі моральність і культуру предметних знань, здатність працювати на стику наук, уміння рефлексивно оцінювати свою діяльність і перебудовувати стратегію в змінювальних ситуаціях, стає безумовним пріоритетом вищої педагогічної освіти. Динаміка шкільних інноваційних перетворень лише загострює проблему відповідності випускника ВНЗ потребам практики.

Пошуки рішень на виклики часу не зводяться до простих узгоджень процесів підготовки вчителя і нововведень у шкільну діяльність, подолання розриву між змістом і цілями цих ланок освіти. Шанс докорінного перегляду стану справ учені і практики вbachають у спрямуванні вищої педагогічної освіти на дискурси компетентнісного підходу, що передбачає виділення в результатах підготовки спеціаліста параметрів гнучкості, уміння швидко адаптуватися на робочому місці, “над предметно” критично мислити, здатність серед множини рішень вибирати найоптимальніші (О.Савченко, А. Хуторской).

Особливістю української освіти, за свідченням науковців, практиків є відчутне послаблення виховної роботи. У західних освітніх системах навпаки – цей аспект лише посилюється-

ся зі спрямованістю педагогічної праці на засвоєння моральних і соціальних цілей і цінностей (А.Струєва, Н.Лавриченко).

Трансформація функцій вчителя як рушійної сили перетворень у суспільстві знань потребує перегляду і відповідного змістового наповнення підготовки майбутнього вчителя.

Слабоосвоєним резервом залишається формування готовності до соціалізації молодшого школяра. Це зумовлено динамічними змінами соціокультурної ситуації в Україні тими суперечливими тенденціями і проблемами, що супроводжують процес соціалізації особистості в різних соціальних середовищах. Школа – яскравий приклад такого середовища, в якому відбувається інтеграція дитини в систему соціальних взаємин, в різni типи соціальних спільнот (учнівський колектив школи, класний колектив) та їх вплив протягом тривалого часу. Пріоритетність завдань соціалізації особистості школяра знайшла відображення в державних документах про школу. Зокрема, Національній програмі “Освіта” (1993), Законі України “Про загальну середню освіту” (1999), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції загальної середньої освіти (2001). Уперше в Законі України “Про загальну середню освіту” соціальний розвиток школяра визначено як спеціальну мету, яка реалізується у взаємозв'язку урочної й позаурочної діяльності, має нормативно окреслений зміст і вимоги до результатів. Особливо актуальне питання соціалізації в молодшому шкільному віці – початковому і фундаментальному етапі становлення школяра. Школа є новим соціальним середовищем, де висуваються нові соціальні вимоги. Водночас вікова сенситивність у розвитку механізмів наслідування надає широкі можливості для засвоєння соціальних ролей через власну активність, пробуючи дії, творчо-перетворювальну діяльність.

Відомо, що малі діти мріють про те, щоб бути учнями. Першокласники дуже люблять школу, вчителів і, взагалі, вчитися. Для них ціннішим є статус учня, однокласника, школяра конкретної школи. Проте з набуттям досвіду шкільного життя і дорослішанням все це певною мірою набуває меншої цінності і ваги. Ситуація ускладнюється впливом негативних соціальних факторів, які діють ззовні і визначають ставлення учнів до школи як джерела тривожності. За даними міжнародних порівняльних досліджень в Україні, які здійснювались у контексті 60 країн, і проводилися на статистично значущій вибірці – 3359 учнів у різних умовах навчання (міська, сільська школи, гімназії, ліцеї, навчально-виробничі комбінати), п'ята частина учнів молодшого шкільногого віку не почуваються у безпеці в школі. Основними причинами є страх перед крадіжками (30% обстежених стали жертвами крадіжок, 55% – їх свідками), або інші насильницькі дії. Тому актуальним постає завдання з'ясувати причини такого реагування на шкільне середовище і навчально-виховний процес у початковій школі. Адже сформовані в молодшому шкільному віці установки впливають на подальше навчання, розвиток і самопочуття учнів протягом всього часу навчання в школі, а також на процес їхньої соціалізації.

Соціалізація особистості в сучасній теорії і практиці освіти розглядається в основному як двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, спрямований на відтворення соціальних норм і цінностей (І.Бех, А.Капська, М.Лукашевич, А.Мудрик та ін.).

Активізація досліджень педагогічних проблем соціалізації особистості припадає на 80-90 рр. ХХ ст. У цей період виформувалися продуктивні підходи для розгляду процесу соціалізації на міждисциплінарному фундаменті філософії, антропології, психології, фізіології, педагогіки, методик суспільствознавчих дисциплін і виховної роботи. Досліджено методологічні виміри цього феномену (Є.Головаха, В.Зеньковський, В.Кремень), соціально-психологічні умови функціонування в системі “дитина-суспільство” (І.Бех, Л.Виготський, Д.Ельконін, О.Кононко, А.Петровський та ін.), організовані, спонтанні, випадкові впливи на процес соціалізації, особистості (Т.Алексєєнко, О.Безпалько, І.Зверева, А.Капська, Ж.Петрочко та ін.). Чималу питому вагу досліджень виконано в контексті взаємодії педагогів і учнівського колективу, методики виховання учнівського колективу і вивчення особистості учня в учнівському колективі (А.Фрідман, С.Шамов). Однак, щодо соціалізації молодших школярів у виховному середовищі школи, зокрема у контексті сучасних вимог до реалізації

єдиної мети і завдань шкільної освіти, то вона в теорії загальної і соціальної педагогіки донині недостатньо опрацьована.

Оволодіння базовими педагогічними технологіями, які мають універсальний характер і породжують професійну комунікацію, дозволяють майбутньому вчителеві набувати компетентності в професійній діяльності.

Серед таких технологій виділимо *створення освітнього середовища школи*. Ефект оволодіння практикою створення відповідного середовища зумовлений метою включення учня в певний соціум. Якщо майбутній учитель орієнтується на поняття середовища, то його професійні якості піддаються значній модифікації. Створення середовища передбачає вихід педагога за межі “давання уроків”, його роль стати організатором освітнього простору, який забезпечує практику соціалізації учнів, створює ефект їхньої ініціативної діяльності, відповідальності за прийняті рішення. Процес створення навчально-виховного середовища як чинника соціалізації має враховувати вікові особливості учнів, їхні потреби та інтереси.

Можливості освоєння молодшими школярами соціальності полягають у розширенні ступеня свободи і самостійності у виборі цінностей, в поглибленні свідомого у власній активності, в характері занурення у світ соціальних відносин (І.Бех, Л.Божович, Л.Виготський, О.Савченко).

Як свідчать результати досліджень і практика освітньої діяльності шкіл, ефективність і цілеспрямованість цього процесу в масовому педагогічному досвіді забезпечуються за основними параметрами соціалізації (видова, родова, статева, національна, етнічна). Найбільш відомими чинниками соціалізації молодшого школяра визначено й апробовано такі: *предметно-тематична*, що передбачає нормативне вивчення спеціального змісту. У сучасній початковій школі це предмети “Я і Україна”, “Основи здоров’я”. У першому з них розгорнуто взаємодію учня в системах соціалізації: “я – я”, “я – інша людина”, “я – суспільство”, “я – світ”. Мета цього курсу, як зазначено у Програмі, – сприяти формуванню в учнів потреби до пізнання світу і людини в ньому як біологічної і соціальної істоти. У процесі навчання в учнів формуються уявлення та поняття про цілісність світу; природне і соціальне оточення як середовище життедіяльності людини, її належність до природи і суспільства; засвоюються емпіричні та узагальнені уявлення і поняття, які розширяють і впорядковують соціальний та пізнавальний досвід учня.

Курс “Основи здоров’я” спрямований на формування не лише фізичного, але й духовного і соціального здоров’я, включення учня в ситуації, які передбачають використання поведінкових стандартів у спілкуванні; різноманітній діяльності (Н.Бібік, Н.Коваль).

Міжпредметна модель соціалізації молодшого школяра забезпечується використанням міжпредметних завдань і узагальнених способів діяльності певного виду (наприклад, рефлексивних, оцінних тощо). Таких завдань чимало в методичному апараті “Читанок” О.Савченко.

Проектна форма соціалізації є інноваційною за суттю і змістом. Соціальні проекти типу: “Аукціон добрих справ”, “Чи варто бути правдивим”, “Куточок друга” сприяють усвідомленню учнями суті загальнолюдських цінностей, виробленню стандартів взаємин у колі однолітків, рідних, інших дорослих.

Інституційна форма соціалізації школяра спрацьовує за умови моделювання всього стилю навчально-виховної роботи, в цілому проживання в школі, управління нею. Прикладом такого строю шкільного життя можна вважати “Республіку “Шкід”, “Бодрая жизнь” С.Шацького, налагодження життедіяльності вихованців А.Макаренком, школи В.Сухомлинського, О.Захаренка.

Забезпечення соціалізації через певну організацію освітнього середовища передбачає створення таких умов навчально-виховного процесу, в якому відбувається набуття і трансформація соціального досвіду. Школа стає полем соціальної практики; за певних умов дає можливості учневі набути досвіду взаємин і поведінки в суспільстві.

Узагальнення зарубіжного досвіду свідчить, що провідними цілями соціалізації у західноєвропейських країн є розвиток комунікативних та групових навичок поведінки школярів, формування та коригування уявлень про себе та навколошній світ (Н.Лавриченко).

Основні напрямки соціалізації школярів здійснюються за такими параметрами: особистісний; соціально-груповий; політично-правовий; екологічний; економічний; універсальний.

Забезпечення соціалізації через певну організацію освітнього середовища передбачає створення таких умов навчально-виховного процесу, в якому відбувається набуття і трансформація соціального досвіду. Школа стає полем соціальної практики; за певних умов дає можливості учніві набути досвіду взаємин і поведінки в суспільстві. Сучасний погляд на освітнє середовище ґрунтуються на розумінні його як системи, що охоплює різноманітні умови, які моделюють соціокультурну ситуацію проживання, є полем для різноманітних діяльностей особистості, засвоєння нею полірольової поведінки, яка відповідає віку дитини, її актуальним зв'язком з навколошнім світом (Ю.Жук, В.Мелешко, В.Ясвин). У своєму дослідженні під соціокультурним соціалізуючим середовищем школи розуміємо взаємодію таких складових: предметно-просторової і духовно-емоційної. Перша – матеріалізована в речах, предметах, об’єктах шкільної дійсності. Друга – духовна, особистісна, оцінна, що забезпечує комфортність інтелектуально-пізнавальної і дозвіллєвої діяльності учня. Водночас вона є чинником і показником ефективності соціалізаційного впливу школи.

Середовище, як явище педагогічне, досліджується за результативністю впливу на особистість. З цього погляду найвідоміші типології “виховуючого середовища” Януша Корчака: докторатична, ідейна, споживацька, зовнішнього лоску й кар’єри; Лесгафта – стосовно впливу шкільних середовищ, які можуть розвинути честолюбство, доброчинність або інші особистісні якості учня.

Розроблено типології, що ґрунтуються на характеристиці умов, за допомогою яких досягаються цілі освіти (В.Ясвин, Л.Коломийченко, А.Корбут). Найпоширенішим серед них є розуміння навчально-виховного середовища як об’єктивного предметно-розвивального середовища, яке дає змогу організувати соціальний дебют школяра в різних видах самовираження (в ігрівій, навчальній, оздоровчій, комунікативній діяльностях).

Структурними компонентами такого середовища постають класна кімната, спортивний зал і майданчик, комп’ютерний клас та ін., обладнання яких спрямоване на організацію певного напрямку навчально-виховної діяльності.

Ще один спосіб визначення типу середовища полягає у виділенні інструментів, педагогічних засобів, які, в свою чергу, задають певні форми діяльності.

Середовище розглядається також у контексті стосунків в рамках певного комунікативного поля. Тобто спеціально створюються можливості для певного виду комунікацій між учасниками навчально-виховного процесу.

І, нарешті, виокремлюють середовище як поле можливостей для його проектування, поширюються дослідження особливостей створення віртуального середовища (Ю.Жук) та ін. Ретроспективний аналіз відомих практик у створенні виховних середовищ дозволяє виокремити і осмислити їх стійкі характеристики. Зокрема, найбільш показовим із погляду завдань нашого дослідження є шкільні системи С.Шацького, В.Сухомлинського, О.Захаренка, М.Гузика.

“Школа – найточніша соціологічна модель суспільства”, – вважав С.Шацький і закликає “створити відповідні умови, які примушують дитину виявити накопичений у ньому матеріал”. Тому велика увага приділялась об’єднанню навколо школи громадських, трудових колективів сім’ї, різноманітних державних організацій. Навчання ґрунтувалося на інтересі учнів, широко розгорталася гурткова робота.

Змістом виховання була праця, самоуправління, мистецтво, гра. В.Сухомлинський розробив педагогічну систему, в якій складниками стали навчання, виховання, управління, сім’я, навколошнє середовище; формами і засобами – розвивальне навчання, інтелектуальний та емоційний фон школи, створення радості пізнання, перетворення школи докторатичної на школу мислення, школу радості, уроки в “зелених класах”, уроки розвитку мовлення, “Книга природи”, дві програми навчання: обов’язкова і розширенна. Спеціально сконструко-

ване середовище школи дало змогу учням випробувати себе в різних соціальних ролях, “знайти” свій професійний інтерес. Великий плодовий сад, зелена лабораторія, навчально-дослідна кролеферма, пасіка, водна станція, будиночок юних будівельників, вітроелектростанція, дві навчальні автомашини і трактори, величезна бібліотека, – усе це спрямовувалося на творче самовираження особистості, стимулювання активності учня в розкритті його внутрішніх потенцій.

У Сахнівській школі О.Захаренка, як і С.Шацького, в основі діяльності стояла праця, але підсвічена романтикою спільніх – (учнів, учителів, батьків) мрій – цілей. Таким чином, учні конструювали і запускали в небо повітряну кулю і багатоступінчасті ракети, придумували електронно-обчислювальну машину “Ромашка”, проектували і будували фонтан “Колос”. Ця робота перетворювала, змінювала не тільки учасників навчально-виховного процесу, але й простір життєдіяльності учнів. Будівництво шкільного музею поєднувалося з глибокими дослідженнями історії краю, теплиці – природничих знань, обсерваторії тощо.

Школа М.Гузика – це прагнення гармонізувати внутрішнє життя зі світом природи, соціальних відносин. У школі панує дух музикування, інтелектуальної гри, прагнення до спортивних досягнень. Цьому сприяють і пробіжки босоніж до моря і система включення учнів у громадсько-культурне життя міста. Ефект середовища вчені розглядають на перцептивному і інтерактивному рівнях. Вони проходять кілька стадій: взаємодії з середовищем немає, є лише готовність, прагнення взаємодіяти, співвіднесення предметного наповнення з власним досвідом; прагнення змінити середовище, орієнтація на нове.

У результаті теоретико-експериментального пошуку нами було виокремлено типи зв’язку середовища школи і особистісних ставлень молодшого школяра, що дозволило змоделювати оптимальні середовища, які ґрунтуються на таких принципах:

- стимулювання активності молодшого школяра, його дослідницьких потреб шляхом створення ситуації вибору, участі в діяльності, яка задовольняє пізнавальні інтереси, забезпечує самовираження;
- гуманістичної спрямованості середовища, що передбачає умови психологічного комфорту у спілкуванні, розвиток гуманістичних партнерських взаємин, співробітництво, співтворчість;
- інтегрованого впливу середовища школи на розвиток особистості школяра визначає взаємодію складників, їх несуперечливий цілісний характер, що має узгодити спеціально організовану і вільну діяльність учня, відобразити реальні зв’язки з довкіллям.

Як свідчить практика, велика питома вага в здійсненні теоретичних положень належить учителеві, від ситуації, завдань, способів діяльності, які стимулюють в учнів соціальний розвиток, творчість, самостійність і відповідальність. У цьому напрямку мають бути спрямовані практики навчання студентів з метою набуття відповідного досвіду.

Зазначимо, що досі у вищих педагогічних навчальних закладах не створено методик навчання предметів соціально-гуманітарного циклу – “Я і Україна”, “Основи здоров’я”. Як свідчить практика, ці дисципліни нерідко об’єднуються з методикою природознавства, виховної роботи і не забезпечують потреб майбутнього фахівця у здійсненні цілеспрямованої соціалізації молодшого школяра.

Як відомо з численних досліджень, набуття будь-якого педагогічного досвіду не є врожденою якістю, а виникає як результат навчання, що ґрунтується на позитивному ставленні до педагогічної діяльності, усвідомленні мотивів, засвоєнні певних професійних знань та виробленні способів діяльності. Змістом структурних компонентів підготовки вчителя до створення освітнього середовища школи може стати:

- усвідомлення майбутнім учителем об’єктивної і суб’єктивної значущості середовища як простору соціалізації учня; відповідальність за прийняті рішення в різноманітних ситуаціях спілкування з учнями; прагнення до самоаналізу, самооцінки, здатність до подолання труднощів у створенні необхідних умов для самовираження молодших школярів у різних видах діяльності;

- загальнопедагогічні, конкретно методичні та узагальнено-методичні знання про типи освітніх середовищ, принципи їх моделювання;
- комплексне вміння створювати умови для такого освітнього середовища, яке стимулює розвиток соціальності молодших школярів, засвоєння ними різноманітних соціальних ролей і поведінкових стереотипів.

Важливо, щоб у навчанні студентів випробовувалася навчальна діяльність проектного типу, яка містить цінності самостійного пошуку студентів у створенні нового педагогічного продукту, породжує досвід діяльності, веде до змін установок педагогічного мислення.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – 621с.
2. Дети и социум: Особенности социализации детей дошкольного и младшего школьного возраста: Монография А.М.Богуш и др. – Луганск, Альма-матер, 2006. – 368с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи. – К., 2004. – 111с.
4. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 44с.
5. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія. – К.: КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 434с.
6. Моделі розвитку сучасної української школи. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 240с.
7. Ребенок в мире культуры. – Ставрополь, 1998. – 558с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368с.
9. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 365с.

ГРИГОРІЙ ВАСЯНОВИЧ

Україна, Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти АПН України

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА СВІТОГЛЯДНО- МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтуються педагогічні чинники модернізації підготовки учителя початкових класів, де світоглядно-педагогічний складник становить основу його професійності, компетентності. Значна увага приділяється питанням стандартизації, змісту, формам і методам, технологіям навчання.

Ключові слова: педагогічна освіта, модернізація, інтенсифікація, професійна підготовка, світоглядно-методологічна підготовка, професійність, компетентність, технологія навчання, стандартизація, педагогічні чинники.

В статье обосновываются педагогические факторы модернизации подготовки учителя начальных классов, где мировоззренческо-методологическая составная составляет основу его професионализма, компетентности. Значительное внимание уделено вопросам стандартизации, содержанию, формам и методам, технологиям обучения.

Ключевые слова: педагогическое образование, модернизация, интенсификация, профессиальная подготовка, мировоззренческо-методологическая подготовка, профессионализм, компетентность, технология обучения, стандартизация, педагогические факторы.

Постановка проблеми. Модернізація суспільства викликає необхідність реформування, модернізації освіти, якісної підготовки педагогічних кадрів, зокрема й учителів початкових класів. Саме учитель початкових класів стоїть біля витоків розвитку творчих здібностей дитини. Він має забезпечити всім дітям можливість “рівного старту” і готовувати їх до наступного етапу освіти. Це вимагає від нього посиленої уваги до своїх учнів: вивчення їх індивіду-